

A szövetkezeti jog három korszaka

Ez írás a szövetkezetek létrehozásának és működtetésének szabályozását tárgyalja a kezdettől napjainkig. A jog kereteit azonban meghaladja, az adott társadalmi-, gazdasági viszonyok között szemlélődik. Arra válaszol, hogy a szövetkezetek állami szabályozása, maga a belső jog (az alapszabály) sajátos eszközeivel milyen módon szolgálta, vagy rontotta a szövetkezők személyes és közösségi boldogulását. Konzekvenciák levonására ösztönöz, új orientációt, nyomában új cselekvést sürget. Közérdekű szövetkezetpolitikai koncepció megalkotása, korszerű szabályozási filozófia mellett érvel, sokoldalú megközelítésben mutatja be azt, hogy magában a társadalomban, az ebből gyökerező hatalomban kódoltak a feltételek. Minden kockázat ellenére jogosnak véli a bizakodást, a szövetkezeti összefogás erősítését nemzeti érdekként tárgyalja. Azt a hitet erősíti, hogy mindig van esély, ami viszont nem feltétlenül spontán adódik, az esélyt teremteni is lehet, ma („emberarcú” szabályozás keretei között) ezen az alapon újulhat meg a hazai szövetkezeti mozgalom. A szerző ezt a jövőt vizionálja.

(szerkesztő)

A szövetkezeti jog különféle nézőpontok szerint osztható korszakokra, illetve szakaszokra. Veres József¹ a szövetkezeti jog kialakulásának és fejlődésének aspektusából a szövetkezetek szabályozásának kezdete (1875) és a 2009-ig terjedő 133 évet korokra és szakaszokra tagolja a következők szerint: első korszak: 1875-1946, e korszakban két szakaszt jelöl meg, egyik az 1875-1897, másik az 1898-1946 közötti időszak; második korszak: 1947-1991, szakaszok: 1947-1959, illetve 1960-1970, valamint 1971-1991, harmadik korszak: 1992-20008, szakaszok 1992-1999, 2000-2005, 2006-2008. A felosztás alapja ebben az írásban² is a kiemelkedő jogtörténet, vagy annak hiánya. A differenciálás a korszakok tekintetében azonos, a különbség (a szakaszokban) módszerbeli (részletező) szempontok alapján kissé eltérő.

1. Első korszak (1875-1991)

A korszak kezdetén már működő szövetkezetek törésmentesen, békés viszonyok között mentek át az új szövetkezeti jog uralma alá. Az igazi szövetkezetek átfogóan szabályozott viszonyok közé kerültek, nagyobb jogbiztonságot éreztek. Az álszövetkezeti formációknak pedig igazodási és törvényes működési kényszernek kellett eleget tenniük. Jó részük e szerint váltott. A szövetkezeti szabályozás (a vele szemben felvetett minden kritika ellenére) a korszak valódi szövetkezetének ügyét szolgálta. Rombolási szándék nem, csak építési igyekezet hatotta át. Végül: semmi sem tökéletes. A szövetkezeti forma a tisztességes vállalkozás mellett bizonyos részben a mindenáron nyerészkedő kapzsiságnak is keretet

¹ Veres József: **A szövetkezetek szabályozásának története (Jogszabályi függelék) 17. old. Kézirat: Szövetkezeti Kutató Intézet Budapest 20007.**

² A közölt cikk Dr. Fekete József, Dr. Pál József, Dr. Veres József, Dr. Zsohár András: „A szövetkezetek szabályozása Magyarországon (1875-2008)” c. tanulmánykönyvben megjelent egy-egy témájának összegzése alapján készült, a Vélekedés című rész a szerző eredeti verziója

adott. Ez azonban a tágabb jogi környezet állapotára is utal. Mindent egybevetve a korszak a szövetkezetek polgári keretek között történő fejlődésének időszakaként volt. Számukban és „féleségükben” imponáló volt a növekedésük, mögöttük a nemzet legjobbjai álltak.

Ez a korszak 71 évet ölelt fel. A szövetkezeti jogtörténet szempontjából (hosszúsága ellenére) kezdetinek, a jogfejlődés aktuális nézőpontjából pedig alapozónak tekinthető e korszak. Összességében a törvényi rendezésről szól, jelzi a szövetkezeti életben (a mozgalomban) a kialakulást, a tragikus megtorpanásokkal terhes fejlődést, majd a szabad kiteljesedést. Mindkét meghatározottság a történelem által determinált korszakkal fonódott össze. A főbb események, illetve jellemzők:

- a kereskedelmi törvény részeként megjelenő szövetkezeti jog (1875);
- a gazdasági és az ipari hitelszövetkezeti ágazatot átfogó („majdnem” általános) törvény megalkotása (1898);
- az egyes szövetkezeti ágazatok aktuális kéréseit szabályzó öt törvénycikk megjelenése (1920-24);
- az egységes szövetkezeti törvény elfogadtatására irányuló sikertelen erőfeszítések (folyamatosak voltak);
- az új szövetkezeti törvény tervezetének eredményes elkészítése (1946).

Szövetkezetnek kezdetben meg nem határozott számú tagokból álló „azon társaságot tekintették, mely tagjai hitelének, keresetének, vagy gazdálkodásának közös üzletkezelés mellett, illetőleg kölcsönösség alapján, előmozdítására alakul”. Tehát első lépésben Magyarországon a szövetkezet kereskedelmi társaságnak minősült; a Kereskedelmi Törvényen belül a rendelkezések a 11. Címbe helyezkedtek el. A baj ott kezdődött, hogy a kereskedelmi törvény, szemben az európai fejlődéssel, megállt az 1868-as német szabályozás jól-rosszul fordított, az utolsó pillanatban átvett „igen kezdetleges rendelkezéseinél, így a megmaradt régi szabályozás tárt kaput nyitott mindenfajta visszaélésnek.”³ Ezzel szemben a német szövetkezeti törvény már 1889-ben túlszárnyalta az 1868-ban elfogadott elődjét.

A korszak európai szövetkezeti törvényalkotásainak ugyancsak színes a tablója. A szövetkezetek szabályozásának tárgykörében Angliában 1852-ben, 1862-ben, 1867-ben és 1887-ben, Ausztriában pedig 1873-ban fogadtak el törvényt. A hazai 1875-ös első törvényi szabályozásban az átvett hiányos rendelkezések tulajdonképpen az 1947-i XI. tv. hatályba lépéséig éltek, még akkor is, ha az 1898-as részletszabályozásban jelentősebb előrelépést tett a szövetkezeti jogi törvényalkotás. Nagy Ferenc a kereskedelmi törvényt és annak keretében a szövetkezetek jogi rendezését már két évvel a törvény megszavazása után „reformra érettnek” nyilvánította. Megállapította, hogy az 1875: XXXVII. tc.-be iktatott szövetkezeti jog annak ellenére, hogy szilárdabb jogi alapokra helyezte a szövetkezeteket, mégsem felelt meg a kor kívánalmainak.⁴

Az 1890-es évek elején, bár még nem vették célba a kereskedelmi törvény szövetkezetekre vonatkozó részének általános reformját, ennek ellenére 1893-ban mégis közzétették: „A központilag egyesült szövetkezetek egységes szervezetéről és az ezen szövetkezetekkel szemben alkalmazandó csőd eljárásról” szóló törvényjavaslatot. E mellett,

³Dr. Gallia Gyula: Új szövetkezeti törvény. Elnöki megnyitó. Jogászegyleti Szemle 1948. évi 1-2. sz. 32. old. Magyar Jogászegylet Kiadványa, Budapest.

⁴Dr. Fülöp Kálmán - Dr. Boros Lajos: A szövetkezeti törvény magyarázata 6. old. Magyar Állami Nyomda Budapest 1947.

Wekerle Sándor miniszterelnöksége alatt Szilágyi Dezső igazságügyi miniszter megbízta Nagy Ferencet egy általános szövetkezeti reformtörvény-javaslat kidolgozásával azzal az utasítással, hogy „a legfőbb figyelem a hitel- és fogyasztási szövetkezetek hatályosabb ellenőrzésére, s a visszaélések meggátolására és megtorlására fordítandó.” Így készült el a „Törvényjavaslat a szövetkezetekről”, amely a szerző (Nagy Ferenc) szavaival: „nem szorítkozott a kereskedelmi törvény szövetkezeti részének pusztán novelláris/⁵ javítására, hanem önálló rendszerbe foglalt százhat szakaszban egészen kimerítően a szövetkezetek összes jogviszonyaira kiterjedt úgy, hogy annak elfogadása esetén a kereskedelmi törvénynek a szövetkezetekről szóló I. rész 11. Címe – teljesen hatályon kívül lépett volna.”⁶ A falat nem lehetett áttörni, Nagy Ferenc kísérlete nem sikerült. Ebben a szakaszban a szövetkezeteket a kereskedelmi törvény változatlanul, egyértelműen és kizárólagosan a kereskedelmi társaságok közé sorolta, vagyis a 61. §-a a közkereseti, a betéti, és a részvénytársaság mellett a szövetkezetet is kereskedelmi társaságnak minősítette. Nagy Ferenc említett törvénytervezete már szembeállította a szövetkezeti vállalkozást a részvénytársaság kapitalisztikus elveivel. A törvény tervezetében:

- a személyegyesülés jellege (tag-kvalifikáció, üzletrész-átruházásának korlátozása, stb.);
- a tagok sokszínű kötelezettsége (közreműködés, felelősség, szavatosság, pótbefizetés);
- az osztalék-korlátozás;
- a vásárlási visszatérítés;
- az „egy tag egy szavazat” elve;
- az állami támogatás lehetősége és feltétele;
- a központ kényszer;
- a szövetkezet közérdekű célokat előmozdító minőség gondolatát domborította ki.

Mindehhez hozzá lehet tenni, ahogyan Kuncz Ödön is megtette, hogy már a kereskedelmi törvény szövetkezeti jogának előkészítői hangsúlyozták: „a szövetkezet végeredményben nem más, mint egy kereskedelmi társasággá vedlett „egylet”. Ha tehát ez az egylet az egyedül megengedett gazdasági céljától eltér, „visszavedlik” tulajdonképpen egyesületté, amelyet most már a közigazgatás intenzív ellenőrzése alá kell vetni” Ez a megközelítés megfelelt a korabeli osztrák és német egyesület, illetve társaság összehangolására irányuló kísérleteknek, amely a XIX. századvégének és a XX. század első felének magyar szabályozását is végig kísérte.⁷

A második szakasz a nagy elvi viták és a konzervatív, csak speciális szabályozások jegyében telt el, bár valóban 1898-ban született meg az úgymond első szövetkezeti törvény, amelyik részben meg is törte a kereskedelmi törvény. egyeduralmát. Erdélyi Sándor, akkori

⁵ Reform-értékű törvény módosítást jelent, ebben az összefüggésben, vagyis a merőben új törvény megalkotása értelmében, viszont ettől tágabb változásra utal a fogalom.

⁶ Dr. Gallovits Zoltán: A magyar szövetkezeti jog 19. old. Grill K. Budapest 1901.

⁷ Dr. Kuncz Ödön: Az új szövetkezeti jog alapelvei. Jogászegyleti Szemle 1-2.sz. 34-35. old. Magyar Jogászegylet K. Budapest 1948.

igazságügyi miniszter, felretéve a szövetkezetek általános reformját, 1898. április 13-án törvényjavaslatot terjesztett a képviselőház elé a gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről. Ezt a javaslatot több módosítással 1898. július 16-án, mint XXIII. tc.-t kihirdették, így a kereskedelmi törvényen kívül ez az 1898-as törvénycikk képezte a szövetkezeti jog legfőbb forrását.⁸

Az 1898-as törvényhozást további „speciális” szövetkezeti törvények követték, többek között az 1920: XXX. tc., 1924: XVIII. tc., illetve a 1930: V. tc., de menet közben is felszínen maradt az általános reform igénye. Erre a kettősségre utalt Kuncz Ödön, amikor megjegyezte: a lex speciálisok⁹ összessége abból az elgondolásból indult ki, „hogy a kereskedelmi törvény szövetkezeti joga az a szőnyeg, amelyre a különleges jogszabályok csak a maguk motívumait szövik.” Ezzel szemben Nagy Ferenc és Kuncz Ödön is természetes megoldásnak látta, hogy a kereskedelmi törvény szövetkezeti jogi részének helyébe a „szövetkezeti kódexet kell csúsztatni és most már a lex speciálisok erre a szőnyegre hímezzék a maguk különleges motívumaikat.”¹⁰ Amíg erre sor került, egy év híján ötven év telt el. Nagy Ferenc 1894 és 1898 után 1904-ben immár harmadszor tett kísérletet átfogó szövetkezeti törvénytervezet kidolgozására, a szövetkezet jogi minősítésének konkretizálására és elfogadtatására, erőfeszítéseit azonban nem kísérte siker.

Az első világháború alatt Thiring Károly kúriai tanácselnök a kereskedelmi törvény reformjának előkészítése során a szövetkezetekre vonatkozó jogszabályok tervezetével is foglalkozott.¹¹ Ezt követően „jelent meg egy újabb figyelemre méltó szövetkezeti törvénytervezet, amelyet Szundy Károly készített el. Ez a tervezet rendelkezéseket tartalmazott: az általános alapelvekről; a szövetkezetek és a szövetkezeti központok megalakításáról; cégjegyzésük módjáról; a tagokról, a szövetkezet szerveiről; a könyvvezetéséről; a szövetkezet harmadik személyekkel szembeni jogviszonyáról; a tagsági jogviszony és a szövetkezet megszűnéséről; ez utóbbi feloszlásáról, egyesüléséről átalakításáról, csődjéről és kényszeregyezéséről; a szövetkezeti érdekképviselőtről; a szövetkezeti bankokról; az állami ellenőrzésről; a kedvezményekről, illetőleg a büntető, az átmeneti és a záró rendelkezésekről. A német és az osztrák mellett a román (elsősorban erdélyi) és a jugoszláv szövetkezeti tapasztalatokat is figyelembe vette.”¹² Törvény ebből a tervezetből sem lett. Majd Kuncz Ödön hatszor (1921., 1926., 1934., 1935., 1945., 1946.) kísérletezett az 1947: XI. tv. megjelenéséig.¹³

⁸ Dr. Gallovits Zoltán: A magyar szövetkezeti jog. 19. old. Grill K. Budapest 1901.

⁹ törvényi sajátosságok, törvényi jellegzetességek

¹⁰ Dr. Kuncz Ödön: Az új szövetkezeti jog alapelvei 35. old. Jogász Szemle 1-2. sz. Magyar Jogászegylet K. Budapest 1948.

¹¹ Dr. Fülöp Kálmán - Dr. Boros Lajos: A szövetkezeti törvény magyarázata 10. old. Magyar Állami Nyomda Budapest 1947.

¹² Dr. Domé Györgyné: A szövetkezetek jogi szabályozásának múltja, jelene és egy új szövetkezeti jogszabály megalkotásának szükségessége 7-8 old. Szövetkezeti törvények Magyarországon Országos Szövetkezeti Tanács Kézirat Budapest 1991.

¹³ Dr. Kuncz Ödön: Az új szövetkezeti jog alapelvei Jogász Szemle 1-2. sz. 35. old. Magyar Jogászegylet K. Budapest 1948.

Az első korszakban (1875-1946) két általánosabb jellegű és öt kiegészítő, illetve részterületet szabályozó törvénycikk, illetve törvény volt hatályban. Valamennyi jogszabály jellemzője, hogy a szövetkezetet az adott kornak megfelelő módon kezelte, a társadalom és gazdaság kívánatos, sőt preferált részének tekintette a szövetkezeti formát. A vonatkozó jogszabályok által állított korlátok észszerűségeen alapultak, a szövetkezeteket az állam általában pozitív diszkriminációban részesítette. Előfordultak viszont olyan szélsőségek, amelyek a szövetkezetek demokratikus önrendelkezését kirívóan sértették, de létezésüknek, elismertségüknek, főleg fejlődésüknek nem szabtak határt. Kivétel ez alól a Tanácskormány működésének rövid időszaka, amikor a kormányzat az előzőleg alakult különféle szövetkezeti típusok visszaszorítására, illetve felszámolására, a földosztással létrejövő kisbirtokosok tömörítését szolgáló termelőszövetkezetek létrehozásának rendeleti úton történő kikényszerítésére törekedett. Ez az időszak (az új hatalom megbukásának következtében) átmenetinek bizonyult.

E korban a szövetkezetek számukban és tevékenységüket illetően egyaránt gyarapodtak, s ezzel minden más ellenérdeket meghaladtak. A korszak szövetkezeti leltára (főbb vonatkozásaiban) pozitív szaldót mutatott. Különálló problematikaként e korszakba tagolódik a nemzeti határvonalak megváltozása nyomán magyar kisebbségekké váltak által alakított szövetkezetek sorsa. A felvidéki Hanza¹⁴ és az erdélyi Hangya nemzetiségi szövetkezetek szabályozásának és működésének története részint a hazai, majd az adott országokban érvényesülő sajátos belpolitikai és az ennek megfelelő jogi szabályozás szerint alakult. Vagyis minden eszközzel történő felszámolásuk, illetve visszaszorításuk volt a jellemző.

2. Második korszak (1947-1991)

A politikai fordulat (1948) utáni új rendszer építése megszakította a szerves polgári fejlődés lehetőségét, lerombolta a hagyományos nemzeti és egyben európai értékeket tükröző intézményeket. Az ideológiai célok vezérelte forradalmi átalakítások következtében a nemzeti sajátosságok csak torzult formában juthattak érvényre és a modern tőkés gazdaság fejlődésének eredményei is csak a technokrata, pragmatikus szempontok alapján kerülhettek átvételre. Az állami beavatkozás fokozatos visszaszorulása, a szövetkezeti gazdaságok közötti társulási szabadság kialakulása viszont a szövetkezeti mozgalom társadalmi szerepét felerősítette.

A lakosság, különösen, a mezőgazdaságból és a vidéken élők milliói egzisztenciálisan kötődtek a szövetkezetekhez. Mind az élelmiszerellátásban, mind a nagy- és kiskereskedelem ágazatában a mezőgazdasági, az ipari, a fogyasztási, a takarékszövetkezetek és a lakásszövetkezetek jelentős szerepet játszottak. A szövetkezetek milliós tagsága a gazdasági reform támogatója és haszonélvezője lett. Az agrár- és szövetkezeti politika önállóságot és egyfajta gazdálkodási szabadságot, érdekeltséget garantált a korábban megalázott, tulajdonától megfosztott rétegeknek.

A szövetkezeti jogi szabályozás második korszaka 44 évet fogott át. E korszakban történt:

- az első általános szövetkezeti törvény hatályba lépése

¹⁴ Vavrik Ferenc: A felvidéki „Hanza” és tagszövetkezeteinek története 1918-1948, 1-85 old. SAJTÓ COOP K. Budapest.

(1947);

- új szövetkezeti törvény megalkotásának kísérlete (1956-57);
- az 1947. évi szövetkezeti törvény hatályon kívül helyezése (1959);
- a termelőszövetkezeti törvény elfogadása (1967);
- az egységes szövetkezeti törvény megalkotása (1971).

A szövetkezeti jog fejlődésének (inkább történéseinek) második korszakában felgyorsulnak az események és radikálisabbak lettek a változások. A Polgári törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a Ptk.) hatálybalépése kiemelkedő esemény volt. A Ptk. ugyanis a szövetkezetekről szóló 1947: XI. tv.-t. hatályon kívül helyezte. A szövetkezeti jog szempontjából a legellentmondásosabb időszakasz következett be. Ekkor született meg ugyanis a szövetkezet zseniális fogalom meghatározása, de ugyanekkor (már a korszak elején) a hazai szövetkezeti szabályozás kiszakadt a szövetkezeti jog európai fejlődésének sodrából. A nyitányt Rákosi Mátyás 1948. augusztus 20.-ai kecskeméti beszéde jelentette.¹⁵

16 E szabályozási korszak elején kártérítés nélkül államosították a szövetkezeti vagyont:

1. A hitelszövetkezetek a magyar szövetkezeti mozgalom egyik legnagyobb múltra visszatekintő ágazatát képezték. Központjukat, az 1898-ban alapított Országos Központi Hitelszövetkezetet (OKH) 1947-ben az állam a főként vállalatokat finanszírozó és csak nevében szövetkezeti jellegű Országos Szövetkezeti Hitelintézeté alakította át, majd 1952-ben ezt is államosította. Országos hálózatát döntő részben az OTP kapta meg.

2. Az 1922-ben alakult Országos Magyar Tejszövetkezeti Központot, az egész országra kiterjedő tejszövetkezeti mozgalom gazdasági és társadalmi bázisát, 1948-ban teljes egészében felszámolták. A központot, valamint országos és területi feldolgozó üzemait államosították, állami vállalatok tulajdonába adták.

3. Az 1904-ben alapított Munkás Szövetkezeti Központ (ÁFOSZ) budapesti hálózatát 1948-ban államosították. Mintegy 400 árudát és feldolgozó helyet üzemeltető hálózatát a KÖZÉRT vállalatnak adták át.

4. A nagy múltra visszatekintő (1898-ban alapított) Hangya Szövetkezetek központját, üzemait, beszerző és értékesítő nagykereskedelmi hálózatát, valamint felszereléseit államosították, s azokat különféle állami vállalatok tulajdonába adták, a Hangyát a földművesszövetkezetekbe olvasztották.

5. Az OKH, valamint a Hangya által közösen fenntartott terményértékesítő hálózat (az 1919-ben alapított „Futura” Magyar Szövetkezeti Központ Áruforgalmi Rt) teljes szervezetét 1948-ban államosították, vagyont az újonnan létrehozott terményforgalmi nemzeti vállalatoknak adták át.

¹⁵ Az MKP és az SZDP egyesülése után az új párt főtitkára, Rákosi Mátyás ezen a napon tartott nagygyűlésen jelentette be a parasztság szövetkezeti „útra lépésének” programját, a beszéd a korábbi megnyilatkozásokhoz viszonyítva egyértelmű utalás volt arra, hogy a szövetkezés elkerülhetetlen.

¹⁶ Dr. Szilvasán Pál - Dr. Pál József: A szövetkezeti vagyon kártérítés nélküli államosítása 1948-52 között. 155-156. old. Magyar Szövetkezeti Évkönyv (1988-1994) Országos Szövetkezeti Tanács K. 1994 Budapest. illetve Dr. Pál József: A harmadik próba előtt 116-126. old. Szövetkezés 1999/1. sz. Szövetkezeti Kutató Intézet K. Budapest. A jelzett rész a szerzők vonatkozó írásainak szerkesztett változata.

6. Az 1891-ben alakult Magyar Mezőgazdák Szövetkezetét 1948-ban felszámolták, vagyonát állami kezelésbe adták.

7. Az 1899-ben alapított Magyar Mezőgazdák Biztosító Intézetét 1948-ban teljes egészében felszámolták és az Állami Biztosítóba olvasztották.

8. Az 1945-ös földreform során a földművesszövetkezetek tulajdonába adott mezőgazdasági feldolgozó üzemek és gépek jelentős részét az állami gazdaságok vették át.

9. Ezen kívül igen sok építőipari, sütőipari, földbérő, pincészeti szövetkezet, stb. került államosításra.

10. Jelentős székházakkal és egyéb vagyontárgyakkal rendelkeztek más (ugyancsak államosított) szövetkezeti központok is. Ide sorolható: a Magyar Köztisztviselők Fogyasztási - Termelő Szövetkezete; a FRUKTUS Gyümölcsértékesítő és Szeszfőző Szövetkezetek Központja; az Iparosok Országos Központi Szövetkezete; a Magyar Országos Takarékszövetkezet; az Országos Lakásépítő Hitelszövetkezet. Kívülük még hosszú listát tenne ki azoknak a kisebb országos szövetkezeti szervezeteknek a felsorolása, amelyek Budapesten irodaházakkal rendelkeztek. Az államosításra került vagyontárgyakat messze az értékük alatt vették számításba, gyakorlatilag jelképes értékkel szerepeltették az átadási jegyzőkönyvekben.

Az államosítások szövetkezetpolitikai hatása igen súlyos volt. A szövetkezésnek nemzetközileg elterjedt ágazatait teljes mértékben kitörölték a hazai szövetkezeti tevékenység sorából. Ilyen: a tejszövetkezetek hálózata és általában a mezőgazdasági termékek értékesítésének szövetkezeti területe. Megszüntették a fogyasztási szövetkezetek nagykereskedelmi hálózatát is. Két évtizedre (1949 -1969) a szövetkezeteket kitiltották a városokból. Az államosításokat követően kialakult szövetkezeti hálózat eltorzult. Egyes helyi szövetkezetek (főként a földművesszövetkezetek és az ipari szövetkezetek) működési köre viszont bővült. A későbbiek során a mezőgazdasági termelő-, a lakás-, és a takarékszövetkezetek országos méretű ágazata bontakozott ki. Az e vonatkozású történések mögött politikai (hatalmi) döntések álltak, a szabályozás ezeknek minden tekintetben csak formális keretet adott. A szövetkezeti koncepciókat illetően két elképzelés érdemel kiemelés:

1. Kuncz Ödön plasztikusan tárta fel a szövetkezet jogi minősítésének (a szövetkezet jogi fogalmának) alapproblémáját. Kérdésként fogalmazta meg, hogy mi a szövetkezet: „társaság, egyesület vagy kereskedelmi társaság”? Nagyvonalú végkövetkeztetésként megállapította: „leghelyesebb, ha a szövetkezet genus proximumáról¹⁷ hallgatunk, és csak a differentia specificá-¹⁸ra fektetjük a főhangsúlyt”. 1947-ben tehát francia ihletettséggű volt az a megfogalmazás, amely szerint a szövetkezeti törvény nem kereskedelmi társaságnak, „csupán” társaságnak minősítette a szövetkezetet. Eszerint ezt a társaságot nem lehet a magánjogi társasággal azonosnak venni. „Sokkal közelebb áll a kereskedelmi társasághoz, mint a magánjogihoz, hiszen ennek a társaságnak cége és önálló jogi személyisége van.”¹⁹

2. Nizsalovszky Endre abból indult ki, hogy a szövetkezeti törvény megjelenése előtt a szövetkezet a kereskedelmi társaságok négy főtípusa között szerepelt. Tisztán jogi szemmel

¹⁷ A legközelebbi nem fogalom, azaz általánosabb körű fogalom, amely alá az osztályozandó fogalom tartozik.

¹⁸ egyedi, sajátos megkülönböztetés, különbségtétel

¹⁹ Dr. Kuncz Ödön: Az új szövetkezeti jog alapelvei 37. old. Jogászegyleti Szemle 1-2. sz. Magyar Jogászegyleti K. Budapest 1948.

nézve, a négy típus a szervezet szempontjából logikusan zárt rendszert alkotott. Benne két elválasztó vonal alakult ki:

a.) az egyik a személyegyesülések és a tőkeegyesülések között húzódott. E szerint a személyegyesülések a közkereseti társaságok és a szövetkezetek; tőkeegyesülések a korlátolt felelősségű társaságok és a részvénytársaságok.

b.) a másik az individualisztikusan és a kollektivistikusan szervezett társaságok között jelent meg. Így „a szövetkezet a kereskedelmi társaságok sorában éppen úgy az egyetlen kollektivistikusan szervezett személyegyesülés, mint ahogy a korlátolt felelősségű társaság, az egyetlen individualisztikusan szervezett tőkeegyesülés. Ugyanígy a közkereseti társaság az individualisztikusan szervezett személyegyesülés, a részvénytársaság pedig a kollektivistikusan szervezett tőkeegyesülés.”²⁰

A végső konklúzió szerint, miután a szövetkezet, mint jogi személy (a kereskedelmi törvény alkalmazása nélkül is) kereskedhetett és szerezhette cége alatt jogokat és kötelezettségeket: „az igazi szövetkezet tehát semmit sem veszített azzal, hogy nem kereskedelmi társaság többé. Veszített azonban a kereskedelmi társaságok logikusan zárt rendszere, amelyből most már hiányozni fog a kollektivistikusan szervezett személyegyesülés.”²¹ Elméletileg is megalapozottan megjelent egy olyan sui generis²² társasági alakzat, amely kiszakadva a kereskedelmi törvény szabályozási köréből, megkezdhetette volna önálló életét, de nem engedték.

A trónfosztást ugyan a Ptk. celebrálta, de a folyamat már jóval korábban elkezdődött. Többek között az önálló mezőgazdasági termelőszövetkezetekről szóló 133/1950. (V. 7.) minisztertanácsi rendelet még utalt az 1947. évi szövetkezeti törvényre, ezt azonban oly módon tette: „amennyiben ez a rendelet és a kiegészítő részét alkotó mintaszabályzat eltérően nem rendelkezik, a termelőszövetkezetekre és tagjaira is alkalmazni kell az 1947. XI. tv. és az azt módosító jogszabályok rendelkezéseit” (9. §). Az 1948-ban kiadott, a földművesszövetkezetekre és azok termelőszövetkezeti csoportjaira vonatkozó kormányrendeletek rendelkezéseit is kötelezővé tették. A negligálás máris megjelent abban, hogy az alacsonyabb szintű jogforrások erősebbek lehettek a ius generális²³ szintű és minőségű szövetkezeti törvénynél, s az csak kényszerű mázzá vált.

A párthatározatokként is napvilágot látott 1953-as és 1955-ös minisztertanácsi határozatok már meg sem említik a klasszikusnak számító 1947. évi szövetkezeti alaptörvényt, így ez az európai szintű kiváló törvény érdemtelenül múlt ki. Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, a jelentőségüket fokozatosan vesztő fogyasztási és ipari szövetkezetek legmagasabb szintű jogforrása (formálisan ugyan) az 1947. évi Szvt., az 1960. évtől pedig 1972 januárjáig (az 1971. évi Szvt. hatálybalépéséig) a Polgári Törvénykönyv volt.²⁴ Ezt a folyamatot nem tudta megállítani sem Nagy Imre figyelemre méltó 1953-as

²⁰ Dr. Nizsalovszky Endre: A szövetkezet szervei Jogászegyleti Szemle 1-2. sz. Budapest 1948.

²¹ Dr. Nizsalovszky Endre: A szövetkezet szervei Jogászegyleti Szemle 1-2. sz. 65. old. Budapest 1948.

²² önálló szervezet, szerveződés

²³ A jogban megjelent kategória pár, amely az általános és a különös szabályok, jogintézmények, jogi fogalmak szembeállításán alapul.

²⁴ Polgári Törvénykönyv 39-50. §-ait az 1992. II. törvény 62. §-ának (1) bekezdése hatályon kívül helyezte.

szövetkezeti programja, sem az új szövetkezeti törvény megalkotásáról szóló, a Ptk. által 1959-ben hatályon kívül helyezett (1.088/1956. IX. 4.) számú minisztertanácsi határozat, amely szerint a szövetkezetekről szóló 1947: XI. tv. és azt kiegészítő, illetve módosító jogszabályok rendelkezései, amelyek annak idején a szövetkezeti mozgalom fejlődését elősegítették, a szövetkezetek fejlődése és új szövetkezeti típusok kialakulása folytán nagyjából idejüket multák. 1956. szeptemberében tehát új minisztertanácsi határozat született²⁵ ennek értelmében szükséges „olyan új általános, a szövetkezet minden típusára kiterjedő törvény megalkotása, amely szövetkezetek és a felsőbb szövetkezeti szervek (szövetkezeti szövetségek, központok) működését, a szövetkezeti demokrácia és a szövetkezeti önkormányzat érvényesülését teljes mértékben biztosítja” Az ismert belpolitikai helyzetben (októberi forradalom) a törvényalkotás elmaradt.

A következő évtizedre további két jogszabály nyomta rá bélyegét, egyik az 1959. évi 7.sz. tvr., a másik az 1967. évi III. sz. tv. Ebben a szakaszban történik meg ugyanis a szövetkezeti jogunknak az európai jogfejlődéstől való teljes elkülönülése, de a szövetkezetek honi szabályozása is kettészakadt. A reflektor a mezőgazdaság területén működő szövetkezetekre irányult, így háttérbe szorult az egyes szövetkezeti fajták (típusok, formák) rendezése. Ez alacsonyabb szintű szabályokban és a Ptk.-ra való utalásban nyilvánult meg.

A két jogszabály (a már jelzett tvr. és tv). is az akkori alkotmányi szövegre és a Ptk. még nem módosított szabályozására épült, aminek lényege volt: „a kizsákmányolás ellen irányuló minden valóságos szövetkezeti mozgalom” elismerése, támogatása (Alk. 7. § (2) bek.) és a jogi személyiséggel rendelkező „önkéntes társulás” (Ptk. 43. § (1), 44. § (1) bek.) deklarálása. A Ptk., szemben az európai törvényi megközelítésekkel, konzerválta a magyar szövetkezetek jogi minősítését, eltekintve a differentia specifica tartalmi változásaitól, amelyek mindig híven szolgálták a politika és ideológia igényeit.

A szövetkezeti jog továbbfejlesztésének fontos állomása volt, hogy a mezőgazdasági szövetkezetekre vonatkozó 1967.évi III. törvény bevált szabályait, a szövetkezeti alapelveket az ipari, a fogyasztási és a takarékszövetkezeti, valamint a lakásszövetkezeti ágazatra is kiterjesztették. A szövetkezetekről szóló 1971. évi Szvt. megszüntette a korábbi indokolatlan ágazati szabályozásokat, egységes keretet adott a szövetkezetek működésére, tisztázta, hogy az állam csak törvényességi felügyeletet és nem gazdasági célszerűségi vizsgálatot folytathat, nem avatkozhat be a szövetkezetek működésébe. Lehetővé tette az állammal szembeni érdekképviseletet, garanciális jogokat adott. amelyek az ifjúsági törvény, majd a kamarai törvény számára is mintául szolgáltak.

Cselekvési alap lett az a gondolat (idea), hogy: „szövetkezet csak tagsági érdekből keletkezhet”; a szövetkezetet úgy kell felfogni, meghatározni és szabályozni, mint „tagsági szövetkezetet”, vagyis a tagok meghatározott igényeinek és szükségleteinek kielégítését szolgáló gazdasági-társadalmi közösséget. Az erjedési folyamat és a piramis felépítésű szabályozási rendszer között bizonyos összefüggés is mutatkozott. Újabb szövetkezeti fajták jelentek meg, felerősödött a tagi érdekeket szolgáló szövetkezeti jelleg hangsúlyja. Előtérbe kerültek a vállalkozók szövetkezeteiről és a vállalkozói csoportok rendszerét összefogó szövetkezetekről, mint új modellekről szóló elképzelések, de a jogi minősítés gondolata még ekkor sem tört felszínre.

²⁵ Dr. Pál József: Erdei Ferenc megjegyzései az 1956-57-ben készült törvénytervezet néhány kérdéséhez 706-712. old. Magyar Jog, 1987. július-augusztus Budapest.

•

E korszak (1947-1991) elfogultságtól mentesen leginkább a mérlegelv alapján ítéhető meg valamennyire is egzakt módon. Az egyes időszakokban történő szövetkezetpolitikai elhatározások, az azokat megjelenítő állami és belső (alapszabályi) rendelkezések, a velük összhangban álló történések (a korszak egészében) ugyanis szembeállást és kiegyezést váltottak ki. Jellemzőknek bizonyultak az „ellentétpárok:” a régi szövetkezetek lerombolása és újak tömeges alakulása; a kényszerszövetkezetesítés és a sokirányú boldogulást nyújtó szövetkezés; a közös és a háztáji gazdaság; a szegénység és az anyagi biztonság; a szatócsbolt és a korszerű üzlet, az otthoneremtés esélyének kiterjedése, a pénzügyi és az egyéb szolgáltatások fejlődése; a vezetők vezénylese és demokratikus választása egymással felelő, vagy dialogizáló történetek, illetve állapotok a szóban forgó korszakban.

A szövetkezetek (pro és kontra) végül is a vidék felemelkedésének keretei voltak. A mérleg tehát pozitív. A történések az adott korszak jogviszonyainak keretében zajlottak. A szövetkezeti jog azonban önfejlődést nem mutatott. A jogi struktúrák változatlanok maradtak. A külső körülmények (a diktátumok) marasztalták, illetve gátolták fejlődését.

3. Harmadik korszak (1992-2008)

A korszak kezdetén a szövetkezetek a jogszabályi követelményeknek megfelelően átalakultak. Megvalósították a maguk „rendszerváltását.” A folyamat ezzel azonban nem fejeződött be. Ellenkezőleg: megosztásukra, felosztásukra rendszeres kísérletek történtek. Nem feltétlenül eredménytelenül. A jogalkotást „végigkísérte az a kettősség, amely a szövetkezés üzleti és társadalmi fontosságának hangsúlyozása mellett, annak módszeres leépülését (tudatos leépítését?) hozta magával „eredményként,” és ezáltal, a kevés kivételtől eltekintve, nem fejlesztette, hanem szűkítette a vidék gazdasági hátterét, az ott élők megélhetését, vállalkozási lehetőségeit.²⁶

Az szövetkezeti érdekképviseleti szervek (a rendelkezésükre álló korlátozott kerek között) folyamatosan és következetesen képviselték a szövetkezők érdekeit.²⁷ A mindenkori uralkodó politika és az ezt követő törvényi szabályozás alapvető (konceptcionális) kérdéseiben (kevés kivételtől eltekintve) általában azonban elzárkózott a szövetkezeti tömegek, ezzel együtt a társadalom érdekeit is kifejező álláspontjaiktól. A szabályozás harmadik korszakában ez mindvégig jellemző maradt.

•

A jelzett korszak²⁸ 16 évre/ terjedt ki. Ez időben hatályba lépett törvények:

²⁶ Szeremley Béla: Feloldható-e a hazai szövetkezeti rendszer kétarcúsága? 66. old. Szövetkezés 2007/1-2. sz. Szövetkezeti Kutató Intézet K. Budapest.

²⁷ Dr. Szilvasán Pál - Dr. Pál József: Az érdekképviseletek küzdelme a mozgalom céljait elősegítő Szövetkezeti Törvény megalkotásáért. 103-120 old. Magyar szövetkezeti évkönyv 1988 -1994. Országos Szövetkezeti Tanács K. Budapest 1994.

²⁸ A hazai szövetkezeti jogalkotás utolsó korszakának (1992-2008) kezdetét a szövetkezeti jogalkotás szerinti logikus tagolódás, végének jelölését viszont csak praktikus szempont (a „ma”) indokolta. A jelenig tartó időpont tehát egyfajta determinációt jelent. Valójában most még nem ítéhető meg hogy hol van a jelenben

- a modell szövetkezeti tv. (1992);
- a modell szövetkezeti tv. hatályba léptetéséről intézkedő tv. (1992);
- az új szövetkezeti tv. (2000);
- a mezőgazdasági szövetkezeti üzletrésről rendelkező tv. (2000);
- a lakásszövetkezeti tv (2004);
- az általános szövetkezeti tv. (2006);
- az Európai Szövetkezetről szóló tv. (2006);
- módosításra került a modell szövetkezeti tv. (1994, ill.1995) és az új szövetkezeti tv. (2003). A biztosítási tevékenységről rendelkező 2003. évi, továbbá a hitelintézetekről szóló 1996. és az 1997. évi tv-ék novellái is ide sorolhatók.

A szövetkezetek jogi szabályozása a magyar valóságot nem tükrözte. A korszak elején adott szabályozás során egy elméleti modellt, a klasszikus európai modellt lebegett a jogalkotó előtt. A politika azonban nem elégedett meg a működés jogi szabályozásával, a meglévő szövetkezetek erőszakolt átalakítását is előirányozta. Az 1992. évi I. törvény a szövetkezet egyértelmű minősítését, a hatályba lépésről és az átmeneti rendelkezésről szóló 1992. évi II. törvény pedig a szövetkezet vagyon magántulajdonná alakítását megfelelő módon megoldani nem tudta. Noha: az SZNSZ ²⁹ 1998. július 1.-ei felhívása a szövetkezetek legfőbb célkitűzésének tagjai közvetlen szolgálatát hirdette meg; a szövetkezeteket újra szabályozó 2000. évi Szvt. ismételt átalakulást, s az üzletrész kötelező felvásárlását (2005. december 31) írta elő. Az Szvt.-vel egyidejűleg megjelent másik törvény viszont a mezőgazdasági szövetkezeti külső üzletrészek rövid határidőn belüli visszavásárlására kötelezte az érintett szövetkezeteket. Ezt a törvényt, a hozzá kiadott kormányrendelettel együtt visszamenőleges hatállyal az Alkotmánybíróság megsemmisítette.

Az Alkotmánybíróság döntése után (alacsonyabb szintű jogforrásokkal) a működő szövetkezetek gyengítésére további próbálkozás történt. Az adófizetők pénzéből, költségvetési felhatalmazás nélkül, az állam állami bankgaranciával felvásároltatta (egy erre létrehozott állami tulajdonú Kft-vel) a mezőgazdasági szövetkezetekhez kötődő üzletrészek számottevő hányadát. Európában egyedülálló módon a szövetkezeti vagyon jelentős részének „visszaállamosításával” a korábban teljesen szövetkezeti tagi vagyonnal működő mezőgazdasági szövetkezetek résztulajdonosává 15 évvel a rendszerváltozást követően az állam vált. Az állami tulajdon részaránya megközelítette, egyes esetekben meghaladta, a szövetkezeti tagi részarányt. Ez a szabályozás felgyorsította a szövetkezeti forma kiüresedését. A meggondolatlanul bevezetett quasi fiktív ³⁰ üzletrész kategóriája nagymértékben hozzájárult a szövetkezetek széthullásához, a működő vagyon új keretek közé történő szervezéséhez, jórészeknek gazdasági társaságokká való átalakulásához. A 2000. évet követően főleg a szövetkezetekként működő termelői- érdekesítői csoportok térhódításai volt

megjelölt harmadik jogalkotási korszak vége. Ezt majd az idő, s legfőbbképpen a szövetkezeti jog alakulása határozza meg a jövőben.

²⁹ Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége, alakult 1895-ben, székhelye:Genf

³⁰ látszólagos, nem igazi, kitalált, képzeletbeli, állítólagos (üzletrész)

megfigyelhető.³¹ A szociális- és a munkaszövetkezetek szárnypróbálgatása, hatékony társadalmi támogatás nélkül csak csekély eredménnyel járt; A magántulajdonon alapuló modern szövetkezeti elvek kibontakoztatását bomlasztó folyamat felerősödött. Az egységes szövetkezeti törvény megalkotására és mielőbbi hatályba léptetésére rendkívüli igény mutatkozott.

Ezért megalkotásra került az egységes szövetkezeti törvény koncepciója, amelyet az Országgyűlés 2003-ban elfogadott. Az általános szabályozás és részeként a speciális ágazati szabályozás, vagyis a klasszikus szövetkezeti jog helyreállítása iránt régi kíváncsóság fogalmazódott meg. Módosították a 2000. évi Szvt.-ét (2003. évi CV.tv.): a jogalkotó kiiktatta a szóban forgó törvényből az üzletrészek rendezésének határidőre előírt törvényi kötelezettségét, s az ennek elmulasztásához kapcsolódó kényszerintézkedést. Meghirdette a hatályos szabályozás felülvizsgálatát, az érdekképviselői szervek bevonásával kialakított koncepció alapján az egységes szövetkezeti törvény elfogadására vállalt kötelezettséget.

A hatályos 2006. évi Szvt. a fel nem osztható vagyon újraintézményesítésével kötötte a jogalkotó össze az állami tulajdonú mezőgazdasági üzletrészek ingyenes visszajuttatásának programját. A szövetkezetek csak azzal a feltétellel kapták vissza ingyenesen az állam által felvásárolt (a tulajdonában maradt) üzletrészt, ha azt az érintett szövetkezetek közösségi alapba helyezik és fel nem oszthatóvá teszik. Ezt a lehetőséget nem a szövetkezetek igényelték, hanem az állam írta elő, hogy az ingyenes visszajuttatás feltétele a kizárólag szociális-kulturális juttatásokat szolgáló közösségi alap létrehozása. Az alap felhasználásához előírták a szövetkezeti érdekképviselői szerv véleményezését, anélkül, hogy annak figyelembe nem vételét szankcionálnák.

A szabályozás bürokratikus helyzetet teremtett, hiszen az önkormányzati döntési lehetőség korlátozása, leszűkítése mellett külső szerv beavatkozási lehetőségét is megteremtette. A permanens átalakulási, változtatási kényszer, a tulajdonnal való rendelkezési jog bizonytalansága, a kárpótlási üzletrész szabályozása, az üzletrészek állami felvásárlása egyaránt a szövetkezeti pozíciót rontotta. Az üzletrészek visszajuttatása, a piaci adás-vétel szerepének visszaszorítása, a hiteljuttatás megnehezülése, az ingyenes vagyonjuttatás szociális célú kezelése, a szervezetet változtató koncepciók, a becslések szerinti több mint 100 milliárd Ft. értékű tőke kivonása, a meglévő vagyon leértékelődése, a szövetkezeti forma elbizonytalanodását eredményezte. A több gyökérből eredő kényszer a társaságosítás irányába mozdította el a szövetkezeteket:

- a szabadon átváltható befektetői részjegy;
- a tag és a szövetkezet közötti nem korlátozott üzleti kapcsolatok bővítése;
- a hivatásos nem tag menedzserek megjelenése, túl hatalma;
- a többes szavazattal járó részjegyek megjelenése;
- a küldöttgyűlések szerepének szélesítése;
- a nem tag felügyelő bizottsági tagok számának növekedése;
- a tőkeminimum előírása, illetve növekedése;

³¹ **Dr. Pál József: A magyar szövetkezetek helyzete a 2003. év kezdetén. 4. old. Szövetkezés 2003/1. sz. Szövetkezeti Kutató Intézet K. Budapest. „a szövetségbe tömörült szövetkezetek száma 2002-ben ágazatonként: ÁFEOSZ: 219; OTSZ: 166; OKISZ: 295; MOSZ: 500; HANGYA: 367; MAGOSZ: 60; LOSZ: 1.100; Diák-Ész: 21; összesen: 2.728. Számuk az előző évhez képest 116-al csökkent.”**

- a szövetkezetek egyesülése keretében a felvásárlási lehetőség megteremtése;
 - a szövetkezetek átalakulása során a tartalék tőke feloszthatásának lehetővé tétele;
 - a beruházott tőke szerinti felosztás elismerése
- előtérbe állította a gazdasági társasággá alakulás lehetőségét.

Az egy tag egy szavazat klasszikus szövetkezeti elv alkalmazása rugalmasan elmozdult a tőkearánynak megfelelő többlétszavazáshoz, a feleslegeket pedig profit célú befektetésre használják, valamint a munkavégzésre és versenyre vonatkozó szabályozásokat kiegyenlítik. Ez is arra mutat, hogy a valóságban a szövetkezeti szabályozás a profitorientált társasági szabályozás irányába tolódik el.

A társasággá alakulást a 2006. évi Sztv. megkönnyítette azzal, hogy nem az összes tag, hanem a jelenlévő tagok kétharmadának szavazatához kötötte a társasággá alakulás elhatározását. A törvény egyes szabályai tehát ösztönzést adtak a társasággá alakulásnak, amit csak az nehezített, hogy az állam által visszajuttatott szövetkezeti üzletrészeket közösségi alapba kellett helyezni, a közösségi alap képzésének, felhasználásának elbürokratizált szabályozása (többek között a felhasználáshoz az érdekképviselői szervek véleményéhez kötése), valamint megszűnés, átalakulás esetén fel nem osztható közösségi célra való felajánlási kötelezettsége lényegében gátolta a társasággá alakulást.

Alkotmányossági aggályokat is felvethetett az, hogy a külső üzletrész-tulajdonosok átalakított befektetési részjegye és a szövetkezeti tag befektetői részjegye a szövetkezetből való kilépés, illetve az üzletrészessel való elszámolás szempontjából lényeges különbséget tartalmaz. Míg a tagsági viszonytal rendelkező befektetési részjegy-tulajdonos jogosult a felhalmozott vagyonból a vagyonnövekményre is, addig a nem tag átalakított befektetői részjegy tulajdonos csak a névértéken történő kifizetésre lett jogosult.

„A rendszerváltás utáni kormányok nem támogatták a szövetkezetek együttműködését, az állami tulajdon szövetkezeti formában történő privatizálását, hálózatba szerveződését sem, annál inkább ezek szétaprózódását, lebontását. A szövetkezeti jogalkotás nemzetközi elveknek megfelelő módosítását általában az érdekképviselői szervek, illetve a Magyar Jogász Szövetség fórumai kezdeményezték. A különböző pártok szövetkezeti ideológusainak, agrárpolitikusaiknak ugyanakkor jelentős szerepük volt abban, hogy a Parlament elé kerülő törvény-javaslatokba életidegen szabályozási elemek kerültek. A szövetkezeti jogi szabályozás egyik fő problémája maradt tehát a szövetkezet korszerű jogállásának megítélése és kezelése.”³²

A harmadik korszakot (1991-2008) „végigkísérte az a kettősség, amely a szövetkezés üzleti és társadalmi fontosságának hangsúlyozása mellett, annak módszeres leépülését (tudatos leépítését?) hozta magával „eredményként,” és ezáltal a kevés kivételtől eltekintve nem fejlesztette, hanem szűkítette a vidék gazdasági hátterét, az ott élők megélhetését, vállalkozási lehetőségeit.”³³ Az Országos Szövetkezeti Tanács és az ágazati országos

³² Dr. Zsohár András: A rendszerváltozást követő szövetkezeti jogalkotás az egymást követő kormányok politikájának tükrében. 5. old. Szövetkezés 2005/1. sz. Szövetkezeti Kutató Intézet K. Budapest.

³³ Szeremley Béla: Feloldható-e a hazai szövetkezeti rendszer kétarcúsága? 66. old. Szövetkezés 2007/1-2. sz. Szövetkezeti Kutató Intézet K. Budapest.

szövetkezeti szövetségek (a rendelkezésükre álló korlátozott keretek között) folyamatosan és következetesen képviselték a magyar szövetkezők érdekeinek megfelelő törvényi szabályozást.³⁴ Időről időre szerény sikereket el is értek, a mindenkori uralkodó politika és az ezt követő törvényi szabályozás alapvető (koncepcionális) kérdéseiben általában (kevés kivételtől eltekintve) azonban elzárkózott a szövetkezeti tömegek - ezzel együtt a társadalom érdekeit is kifejező - álláspontjaitól. Különösen jellemző volt ez a szövetkezeti jog harmadik korszakában (1992-2006).

A szabályozás története sok pozitív időszakra, s annak az ellenkezőjére is emlékeztet. Az előző két korszakot átívelő 117 évhez képest ebben a korszakban hatszoros volt a szabályozási buzdóság. A jogalkotói dömping mögött a mindenkori hatalom akarátának a megjelenítői voltak. A szabályozás kritikus tömege azonban nem csapott át minőségbe, az „agyonszabályozottak” lettek a kárvallottak, általuk közvetlenül, vagy közvetetten magát a társadalmat is veszteség érte. Gyötör a múlt, s szembenéz a jelen!

Vélekedések

A hazai szövetkezetek törvényi szabályozása: a „hogyanok és a miértek,” összességében a velük kapcsolatos történések elsősorban nemzeti keretek között ítélnélők meg élethű környezetben. Ebben persze nemcsak tények, hanem érzelmek is vegyülhetnek.

Egzaktabb lehet a vélekedés, ha az itthoni események nemzetközi aspektusból is megvilágításra kerülnek. Egyik ilyen általános nézőpont a globalizmus, amely trendszerű módon hat. Igaz, hogy az egyes országok (lehetőségeik keretei között) képesek csökkenteni káros hatásait. Ez tehát a hazai szövetkezetek közelmúltbeli történetének relativizálásában az egyik origó. A másik az országon belüli sajátságos „hozzaállás.” Ez a nemzeti szempont, amely döntően nem a határok fokozatos leépülése, a tőke expanziója, a szabad verseny és kereskedelem, stb. következtében befolyásolta a szövetkezetek sorsát, hanem a politika és az állam elkülönült aktivitásának mikéntjeként (a szövetkezetek szabályozásának következtében) alakult. A visszatekintés tehát sok-sok megválaszolatlan kérdést vet fel.

Evégből is kutatást igényel az egyes korszakok szabályozási története közötti egzaktabb összehasonlítás abból a szempontból, hogy a szabályozás minő károkat és előre mozgásokat eredményezett egyik, s a másik korszakban. A mérleg megvonása az elemzés eszenciája lehet. Ebben segíthetnek a könyv vonatkozó fejezetei. A polémia, a vita tehát már is elindulhat. Az efféle viszonyítások (késztetések), az egyes jogalkotási korszakok, s az azokon belüli történések összevetése haszonnal járhat, ezek azonban további kutatómunkát feltételeznek. Többek között ilyen:

a.) a kereskedelmi törvényben megjelent szövetkezeti jog (1875) és az ezt 23 év múlva (1898) követő (a gazdasági és a hitelszövetkezeteket szabályozó) törvény gyakorlati alkalmazásának viszonya (annak figyelembevételével, hogy az utóbbi „majdnem” általános szövetkezeti jogként szabályozott);

b.) az első korszakbeli jelenség: a szövetkezeti hitelintézetek által alkalmazott uzsorakamat, az álszövetkezetek széleskörű jelenléte, az állami hivatalnokok „beülése” a szövetkezeti testületekbe, a szövetkezetek feletti totális állami jogkör gyakorlása, a tematikus állami ellenőrzés mára szóló tapasztalatainak a megvonása;

³⁴ **Dr. Szilvasán Pál - Dr. Pál József: Az érdekképviseltek küzdelme a mozgalom céljait elősegítő Szövetkezeti Törvény megalkotásáért. 103-120 old. Magyar szövetkezeti évkönyv 1988 -1994. Országos Szövetkezeti Tanács K. Budapest 1994.**

c.) a két törvény (a kereskedelmi törvénybe iktatott szövetkezeti jog, illetve a gazdasági és hitelszövetkezeti tc.) együttes gyenge hatásfokának miertje az igen jelentős állami támogatás, a tőkeinjekció fényében, következtében a szövetkezetek spontán módon való szaporodása és mind szélesebb körre kiterjedt tevékenységük;

d.) az általános szövetkezeti törvény (1947) és az azt kiüresítő, számos alacsonyabb, valóban szabályozó ágazati szintű jogszabály „együttélése” a hatalmi irányultság és a szövetkezeti jog összefonódása nézőpontjából;

e.) ugyanez a szituáció megismétlődése nyomán egy „erős” termelőszövetkezeti (1967) és egy általánosan rendelkező szövetkezeti (1971) törvény, s alacsonyabb szintű (ágazati) jogszabályok egymást kiegészítő (toleráló), illetve kioltó hatásainak következménye a gyakorlatban,

f.) a polgári szövetkezetek (döntően 1948-53 közötti) felszámolása, az adott politikai viszonyokba, társadalomba és gazdaságba beépülő új szövetkezetek tömeges alakulása (létrehozása), ezek későbbi (az 1960-as évtized végétől kezdődő) megerősödése és alapvető társadalmi, gazdasági tényezővé válásuk, a faluból a városba történő újbóli visszatérésük (1970-es évtized eleje);

g.) a rendszerváltás utáni általános szövetkezeti szabályozás (1992) és az Szvt. hatályba helyezéséről rendelkező (1992) törvény, az új szövetkezetekről szóló (2000.), illetve a mezőgazdasági szövetkezeti üzletrész kötelező felvásárlását előíró (2000.) évi törvény közötti tendenciózus összhang (akkori) időszerűsége és távlatos jellege, a mértékre adandó válaszok;

h.) a törvényesség határát súroló számos szabályozási elem, több esetben (kirívóan az üzletrész tárgykörében) az Alkotmányt sértő rendelkezés miként illeszkedett a demokratikus „játék-szabályok” és a gazdasági társaságok óvatos, körültekintő (konszenzusos) szabályozásának rendszerébe; a kétféle mérce alkalmazásának okai: a hatalmi önkorlátozás és akarat-érvényesítés mérlegének megvonása;

j.) az előző két korszakban, s a jelen korszakban is létező erőteljesen bírált törvényi szabályozási gyakorlat megismétlődésének miertje, tekintettel az általános és a különleges szabályozás összeegyeztetésének kívánalmaira és „következetes” elmaradására.

Minden időszakban ilyen-olyan ok (kényszer, vagy érdek, stb.) következtében szabályozták, majd újra szabályozták a szövetkezeteket. Ebben az összhang sokszor hiányzott, leginkább csak a különböző előjelű érdekek domináltak. Ezek sem önmagukban, sem társadalmi, gazdasági összefüggésükben nem lebecsülendő háttérállásokat (frontvonalakat) is pozícionáltak. A kérdés mindig az volt és maradt, hogy: kinek az érdekében történik a szabályozás, milyen lehetőségeket és esélyeket jelenít meg a törvényi akarat? Ez az, ami bonyolulttá teszi a megítélés lehetséges tartalmát és szétszabdálja annak kereteit. Ennek ellenére a tendenciák az adott korban világosan kirajzolódnak

Mind három korszakra általánosítható, hogy a szövetkezetek mindenütt és mindenkor az adott társadalom részeseiként működtek, amely bennük a legkülönbözőbb formában kifejezte önmagát. Hogy a megjelenés milyen módon, s milyen eszközökkel és főleg milyen mértékben történt, annak adott (adhat) keretet, benne jogosítványokat a szövetkezeti jog. Utólag egyszerűbb lehet a vélekedés, nem biztos viszont, hogy a távolság egyben tárgyilagosabb következtetést valószerűsít. Bonyolítja a megítélést, hogy a távoli és a közelmúltban egyaránt voltak időszakok, amikor a politika a szövetkezeti jog normáit felülírta. Az állam, a mindenkori hatalom által alkotott szabályozórendszer is ebben a felfogásban fogant, alakult és szűnt meg. Ezért rögzös a szövetkezeti jog pályája.

A szövetkezeti tudományt, illetve a szövetkezeti kodifikációt művelő legragyogóbb elmék sem voltak képesek megfelelő hatékonysággal érvényesíteni a valódi érdekeket. Sokuk küzdelme vált így hiábavalóvá. Teljesítményüket erodálta, megsarcolta, nem egyszer kiküszöbölte a másság, a közöny, leginkább a „profit”-éhség. A szövetkezeti szabályozás története ezért a szerves fejlődés ellehetetlenülésének története annak ellenére, hogy egyes időszakokban kiváló jogi teljesítmények, nyomukban hasznos szabályozási konstrukciók is születtek, s ilyen módon hozzájárultak az adott korban történő széleskörű szövetkezeti fejlődéshez.

E korszakok egyes intervallumaiban a világ a szövetkezők országának is tekintette Magyarországot. Ezekhez az időkhöz köthető a vidék megújulása, nagy léptékekben történő fejlődése. A közös és a háztáji integrációjának látható gyümölcse volt az új ház, a gépkocsi, a nyugdíj, az általánosan növekvő anyagi és kulturális fogyasztás, a korszerűbb életmód. A vidék döntő része a szövetkezetből élt, más része közvetetten kapcsolódott hozzá. Ami történt, jó, vagy rossz, az valamennyi közreműködő sikere, vagy mulasztása volt. Ennél azonban árnyaltabb, összetettebb a történeti kép.

A szövetkezés erodálásban jelentős erők is közreműködtek. A legfájdalmasabb azonban mégis csak az volt (s ma is az), amikor ezek a szándékok belső aktivitással is párosultak. Az önérdék, nem ritkán az önsors rontás nyomulása legerőteljesebben leginkább a rendszerváltás után mutatkozott meg, mert annak társadalmi feltételei ebben az időszakaszban alakultak ki.

A jövőbe nézés feltételezi a múltba tekintést, a jelennel való szembesülést. Ebben a sorrendben vonhatók le a konzekvenciák. A történelmi emlékezet, s jórészt a közelmúlt tapasztalata egybehangzóan arra utalnak, hogy a szövetkezeti szabályozásban (a hazai viszonyok között) klasszikus értelemben vett jogfejlődés az elmúlt több, mint egy évszázadon át nem valósult meg következetesen, csak időben megoszló, a körülmények által kényszerített jogi rendezés történt. Ezek halmaza (megengedő módon) bizonyára minőségi ugrásokat és visszalépéseket (minőségi romlást) egyformán magába foglalt. Vagyis a minőség és a mennyiség (időben szórt) keveredése figyelhető meg a hazai szövetkezeti jog múltjában, s ez alól a jelen sem kivétel.

A mai realitás: a forma klasszikus, a gyakorlat viszont (minden tekintetben) eklektikus, nagy a bizonytalanság, homályos a jövő. Adott esetben az állam és szövetkezők között kialakuló párbeszéd, a szükségszerűen formálódó partneri viszony, az ezeken alapuló szolidaritás és érdekszövetség alapozhatja meg a kibontakozást.

Forrás: Szerző: Dr. Fekete József, a közgazdaságtudomány kandidátusa, a Szövetkezeti Kutató Intézet igazgatója, „Szövetkezés” c. tudományos és tájékoztató folyóirat, XXX. évf. 2009/1-2. sz. K.: Szövetkezeti Kutató Intézet